

Studying the Impact of Population and Manpower on the Power and National Security of the Islamic Republic of Iran

Reza Eltiaminia¹ Reza Davar²

INTRODUCTION

Population and family satisfaction are essential components of national power and the basis of national security of any country. The development process, its direction and level are a function of the quality and quantity of the population. The aim of this study is to analyze the impact of the decline in the country's population growth and the aging of the age structure of the Iranian population on the country's national security. The theoretical framework used in this study is a combination of Morgenthau's theories of national power, Buzan's existential security and Frank Notestein's demographic transition. In this study, population changes are considered as an independent variable and the effects of this phenomenon in three areas of hard power, namely the country's economy and defense strength, soft power (national identity and cohesion) and human capital and their impact on national security are examined. The hypothesis of this study is that the quality and pattern of human life are also constantly changing and evolving due to the modernization of human nature. Population, considering national characteristics and traits, is an effective factor in assessing the country's power and security, and its political effectiveness can also be examined in the field of politics. The research findings show that the decline in Iran's population growth leads to weakening economic growth, reducing the country's defense capacity, reducing technology production, productivity, and weakening the country's national cohesion and security. The present research method is descriptive-analytical and the method of collecting information is the use of library resources and document review.

THEORETICAL FRAMEWORK

Relationship between Population, national power and existential security. In the following section, we explain the relationship between these variables from the perspective of political demography.

1- Independent variable: demographic changes :The analysis of the population in this framework is not only focused on quantity, but also includes its age structure, quality (human capital) and dynamics (fertility, migration). Two theories are used to analyze these developments:

1. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran (Corresponding Author)

Email: eltyam81@yahoo.com Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-8551-7310>

2. M.A of political science, yasouj University, Yasouj, Iran

Email: mohsen.davar1256@gmail.com Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0009-0530-009X>

- The second demographic transition: The decline in fertility in Iran cannot be explained by economic factors alone, but rather the evolution in post-material values, individualism, and the changing role of women have played a decisive role.
- Family economics (Becker): The decision to have children is the result of a cost-benefit calculation. The increase in “opportunity cost” (especially for educated women) and “quality costs” (education, health) has reduced the perceived benefits of having children (Becker, 1960; McDonald, 2006).

2- Triple channels of influence (mediating variables)

A) Hard power channel (economic-defense): Demographic window: The period when the working-age population is at its peak provides a golden opportunity for economic growth. Exiting this window (which Iran is on the verge of) slows economic growth and increases the burden of dependency.

National power (Morgenthau): Population is one of the stable pillars of national power. Its decline weakens both the economic foundation (production, investment) and the defense capacity (army manpower) of the country.

B- Soft power and identity capital: Existential security: Population decline can be framed in political discourse as an existential threat to national identity and survival

c) Human capital channel: - The young population is a reservoir of human capital. The quantitative and qualitative reduction of this reservoir directly reduces the country's capacity for innovation, productivity, and adaptability to global changes an aging society is less resilient to economic and social shocks

3- Dependent variable: Sustainable national security

In this model, national security is defined as a state of resilience, autonomy of action, and the ability to maintain vital values against multiple threats, which is the result of the interaction of the above three channels.

METHODOLOGY

The present study, with a qualitative and research approach, examines the impact of population changes and movements on the country's national security; it is applied in terms of the type of research and descriptive-analytical in terms of the research method, the data collection method is documentary-library.

RESULTS & DISCUSSION

The research findings show that the decline in Iran's population growth weakens the country's national security by weakening economic growth, reducing the country's defense capacity, reducing technology production and productivity, and weakening the country's national and identity cohesion. The country's population and demographic changes are directly and indirectly inextricably linked to the country's security and political issues and play a significant role in weakening or strengthening national security, economic and industrial stability of the country.

CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

The present study shows that the population issue in Iran has become a national security issue, beyond a purely social or cultural concern. Population decline and aging of the

structure, through complex mechanisms outlined in the integrated theoretical framework of this article, weaken the foundations of hard power (economy and defense), soft power (national identity and cohesion), and human capital (innovation and resilience) of the country. Since Iran is passing through the last opportunities of its demographic window, if effective policies are not adopted, it will face the risk of entering an aging trap with slow economic growth, increasing financial pressure, and security vulnerability.

Also, the present study examined the impact of demographic developments, especially on the country's national security, from an economic, political, and security perspective, and analyzed the possible effects of population aging on national security. Studies show that since the late 1400s, Iran's population has been aging, and in 1420, it will reach the stage of population aging, and Iran will face population aging. Contrary to pessimistic views, population growth in the Third World and Islamic countries does not increase the risk of famine and hunger. What has caused global poverty and political and economic insecurity is the unfair distribution of production and the implementation of colonial and political policies. These are the main factors in this disorder. Population control in Islamic countries, especially Iran, is not a fundamental solution to combating poverty and economic problems, but can itself be a factor in the development of global poverty

Key Words: Population, Hard power, Soft power, National security, Islamic Republic of Iran

مطالعه تاثیر جمعیت و نیروی انسانی بر قدرت و امنیت ملی

جمهوری اسلامی ایران

رضا التیامی نیا^۱ ID رضا داور^۲ ID

مقاله علمی

چکیده

جمعیت و رضایت‌مندی خانواده‌ها از مولفه‌های اساسی قدرت ملی و مقوم امنیت ملی هر کشور است. از سوی دیگر، روند توسعه، جهت‌گیری و میزان آن، تابعی از کم و کیف جمعیت است. هدف پژوهش حاضر تحلیل این مسئله است که کاهش رشد جمعیت کشور و پیری ساختار سنی جمعیت ایران چه تاثیری بر امنیت ملی کشور دارد. چارچوب نظری مورد استفاده پژوهش، تلفیقی از نظریه‌های قدرت ملی مورگنتا، امنیت هستی‌بخش بوزان و گذار جمعیتی فرانک‌نوتستین است. در این پژوهش، تحولات جمعیتی به عنوان یک متغیر مستقل در نظر گرفته شده است و اثرات این پدیده در سه زمینه قدرت سخت یعنی اقتصاد و بنیه دفاعی کشور، قدرت نرم (هویت و انسجام ملی) و سرمایه انسانی و تاثیر آنها بر امنیت ملی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. فرضیه پژوهش این است که کیفیت و الگوی زندگی نوع بشر نیز به دلیل نوگرایی سرشت انسان، دائما در حال تغییر و تحول است. جمعیت با توجه به ویژگی‌ها و صفات ملی، در ارزیابی قدرت و امنیت کشور عامل موثری است و اثربخشی سیاسی آن را می‌توان در حوزه سیاست نیز بررسی کرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد کاهش رشد جمعیت ایران به تضعیف رشد اقتصادی، کاهش ظرفیت دفاعی کشور، کاهش تولید فناوری، بهره‌وری و تضعیف انسجام و امنیت ملی کشور منجر می‌شود. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی است.

واژگان کلیدی: جمعیت، قدرت سخت، قدرت نرم، امنیت ملی، جمهوری اسلامی ایران.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۱/۱۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۳/۰۹

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۴/۰۸

۱. دانشیار و عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران (نویسنده مسئول)

Email: eltyam81@yahoo.com

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-8551-7310>

۲. کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

Email: mohsen.davar1256@gmail.com

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0009-0530-009X>

009X

استناد به این مقاله: التیامی نیا، رضا؛ داور، رضا (۱۴۰۴). مطالعه تاثیر جمعیت و نیروی انسانی بر قدرت و امنیت

ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست‌پژوهی غرب آسیا، ۲(۲)، ۱۰۵-۱۲۴

مقدمه

منطقه جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا از اواسط قرن بیستم نقش مهمی در فرآیند گذار جمعیتی ایفا کرده است؛ فرآیندی که در بسیاری از نقاط جهان در حال توسعه با سرعت بالایی رخ داد. این گذار در منطقه جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا تقریباً دو برابر سریع‌تر از کشورهای توسعه‌یافته اتفاق افتاد (Bongaarts, 2008, p. 105). تغییر جمعیتی ویژه خاورمیانه و شمال آفریقا نیز مستقل از سایر تلاش‌های توسعه‌ای و تحولاتی که منطقه در حال تجربه آن بود، نبود (Khan et al., 2017, p. 2). برای موفقیت سیاست‌های برنامه‌ریزی خانواده در کشورهایی با شکاف‌های مذهبی یا قومی عمیق، جلب حمایت اکثر اگر نه همه این گروه‌ها حیاتی خواهد بود (World Bank, 2010, 1.33).

تحلیل اقتصادی رشد جمعیت بر پتانسیل عوامل دیگری مانند پیشرفت فناوری برای جبران اثرات رشد جمعیت تأکید دارد. در شرایط مساعد برای پیشرفت اقتصادی و فناوری، رشد جمعیت ممکن است با افزایش استانداردهای زندگی همراه باشد. اما رشد سریع جمعیت همراه با نابرابری اجتماعی و اثرات جانبی قابل توجه زیست محیطی ممکن است منجر به کاهش استانداردهای زندگی شود. رشد جمعیت عامل اصلی در شکل‌دهی الگوهای توسعه در نیمه دوم قرن بیستم بود و در طول قرن بیست و یکم نیز نقش محوری خود را ایفا خواهد کرد. دیدگاه‌های متفاوت اقتصاددانان، بوم‌شناسان، جمعیت‌شناسان و دیگر نظریه‌پردازان اجتماعی، همگی می‌توانند در تدوین سیاست‌های مؤثر با هدف تثبیت جمعیت و ایجاد تعادل مناسب بین جمعیت و محیط زیست نقش داشته باشند (Harris, 2025, p. 32). محقق و جمعیت‌شناس آلمانی، اس‌اچ‌کابنل تأکید می‌کند فرایندهای جمعیتی جنبه‌های مختلفی همچون؛ بیولوژیکی، اقتصادی، جامعه‌شناختی، روانشناختی، اجتماعی-پزشکی، انسان‌شناختی، جغرافیایی و غیره دارد و مسئله جمعیت یک بحث میان رشته‌ای است و باید از جنبه‌های مختلف بررسی شود (Schubnell, 1971, p. 27).

قدرت نرم هر کشوری از ارزشهای دینی، دانش، جهان‌بینی، باورهای آن ملت، میزان همبستگی، وحدت و انسجام داخلی در آن کشور نشأت می‌گیرد. این نوع قدرت؛ جهت، ماهیت و هدف قدرت سخت یعنی قدرت مادی، نظامی و اقتصادی هر کشوری تعیین می‌کند. افزایش یا کاهش جمعیت برای همه جوامع اهمیت بنیادی دارد. مسأله جمعیت، از مسائل رایج در سیاست‌گذاری‌های یک جامعه و کشوری باشد. حافظ‌نیا معتقد است افزایش جمعیت، حجم نیازهای مادی و معنوی جامعه را افزایش می‌دهد، علاوه بر این، کیفیت و الگوی زندگی نوع بشر نیز به دلیل نوگرایی سرشت انسان، دائماً در حال تغییر و تحول است و بشر، متناسب با امکانات خود، الگوهای گذشته را کنار می‌نهند و روش و شیوه زندگی خود را با الگوهای جدید تنظیم می‌کند (Hafeznia, 2018, pp. 123-124). عزت-الله عزتی معتقد است هرگاه افراد بین سنین ۲۰ تا ۶۵ سال بیش از ۳۵٪ کل جمعیت یک کشور را تشکیل دهد چنین سرزمینی از بهترین و مطلوب‌ترین عوامل ژئوپولوتیکی به منظور حفظ امنیت، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی برخوردار است (Ezzati, 1992, p. 55). میزان جمعیت یکی از عوامل اساسی است که قدرت ملی به آن بستگی تام دارد. در تلاش برای ارزیابی توزیع قدرت در آینده، پیش‌بینی روند رشد جمعیت نقش مهمی ایفا می‌کند. در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی ایران، عوامل زیادی نقش داشت که یکی از آنها جمعیت جوان بود. در تاریخ معاصر ایران، هر قدر جمعیت افزایش یافته نه فقط انگیزه‌های مادی افزایش نیافته بلکه در مواقع متعددی، جای خود را به انگیزه‌های معنوی و الهی داده و این امر در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی قابل مشاهده است (Nargesi, 2011, pp. 1-5).

مطالعه و بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد که رشد سریع جمعیت و حتی به اصطلاح انفجار جمعیت در سرزمین به-خصوصی موجب به وجود آمدن نیروی متشکل با قدرت کافی گردیده است تا انسان‌ها را مجبور کند روش کار و زندگی خود را تغییر دهند و از زمین به نحو موثری استفاده کنند که این موضوع خود در مراحل بعدی پیشرفت و تحول، باعث سوق دادن آنها به سوی یک جامعه صنعتی و بازرگانی گردیده است. اصولاً هرگز ثابت نشده است که سرعت ازدیاد جمعیت به توسعه اقتصادی لطمه وارد می‌کند. اروپا در سال‌های بین ۱۸۵۰ تا ۱۹۲۰، بیشترین درصد موالید را داشته است یعنی در زمانی که بیشترین درجه توسعه اقتصادی را نیز به دست آورده است. ایالات متحده آمریکا مثال دیگری است که نشان می‌دهد حتی افزایش سریع جمعیت به علت مهاجرت نه تنها پیشرفت اقتصادی را کند نمی‌کند بلکه در مواردی نیز به آن سرعت می‌بخشد به علاوه ژاپن نیز نمونه بارزی از همگامی ازدیاد جمعیت و توسعه اقتصادی است. چین از دیگر کشورهایی است که جمعیت زیاد باعث توسعه اقتصادی و صنعتی این کشور شده و به پشتوانه جمعیت خود از قدرت سیاسی و امنیتی بالایی نیز برخوردار گردیده و تهدید داخلی چندانی نیز در این کشور وجود ندارد (Elahi, 2007, p. 133).

به جمعیت جوان می‌بایست به مثابه نیرویی نگاه کرد که می‌تواند در ایجاد و تقویت امنیت سهیم باشند. همانطور که برینارد ۱ و همکاران وی می‌گویند: نباید به جمعیت جوان به مثابه یک تهدید نگاه کنیم. در عوض باید جمعیت جوان را به مثابه یک منبع ارزشمند در نظر بگیریم و مورد مراقبت و حمایت قرار دهیم. این نگرش به ما این آزادی عمل را می‌دهد تا سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی را ارتقا دهیم که توانمندی جوانان را تقویت می‌کند و آنها را از چرخه خشونت جدا می‌سازد (Sciubba, 2011, p. 1-10).

از جمله عوامل تأثیرگذار در کاهش رشد جمعیت در دو دهه اخیر افزایش سطح سواد و تحصیلات افراد به‌ویژه زنان، گسترش شهرنشینی، صنعتی شدن امور، افزایش هزینه‌های زندگی، تغییر نگرش و تمایل خانواده‌ها به‌ویژه زوج‌های جوان در کاهش تعداد فرزندان، افزایش سطح بهداشت، کاهش سطح مرگ و میر (به ویژه مرگ و میر نوزادان) و در نتیجه بالا رفتن امید زندگی هستند که همگی از رهگذر مراحل انتقال جمعیتی در ایران حاصل شده است. بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۷۵ متوسط رشد سالانه جمعیت دوباره روند کاهشی به خود گرفته به طوری که به ۱.۹۶ درصد رسیده و این روند کاهشی تا سال ۱۳۹۵ نیز ادامه داشته است. به این ترتیب در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ متوسط رشد سالانه جمعیت کشور به ۱.۲۴ درصد رسیده است.

سرعت کاهش باروری در نیمه دوم دهه ۱۳۶۰ و اوایل دهه ۱۳۷۰ به اندازه‌ای چشمگیر بود که تعبیر «انقلاب باروری» در مورد آن مصداق پیدا کرد. به این ترتیب میزان کاهش تعداد موالید به همراه کاهش تعداد مرگ و میر و افزایش امید زندگی، متوسط رشد سالانه‌ی جمعیت کشور را، از ۳.۹ درصد در دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵، به ۱.۲۴ درصد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ رسانید. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد هنوز ۱۲ درصد جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایران هرگز ازدواج نکرده‌اند. این نسبت برای مردان حدود ۱۴ درصد و برای زنان حدود ۱۰ درصد بوده است. در حالی که در دو دهه قبل یعنی در سال ۱۳۷۵ این نسبت برای هر دو جنس ۶.۳ درصد، برای زنان ۵ و برای مردان ۷.۵ درصد بوده است. همچنین آمار نشان می‌دهد در دوره زمانی ۲۰ ساله از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ میزان تجرد قطعی برای هر دو جنس

با افزایش همراه بوده و افزایش برای زنان به مراتب بیش از مردان بوده است. در هر دو منطقه شهری و روستایی نیز افزایش مجرد قطعی در میان زنان بر مردان پیشی گرفته است (Fathi, 1400, p.2).

امروزه بسیاری از جوامع با بحران جمعیتی، فرزندآوری و یا سالخوردگی جمعیت روبه‌رو هستند و در تلاش برای ارائه راهکارهایی برای حل این معضل اجتماعی‌اند. رشد جمعیت و فرزندآوری همیشه مورد توجه قرآن و تأکید اهل بیت علیهم‌السلام بوده است، تغییر نقش زنان در جامعه، فاصله گرفتن از ارزشهای سنتی و اجتماعی، بازتعریف مفهوم مادر بودن، ترجیح دادن ارزشهای فردی بر ارزشهای دینی و خانوادگی و مشکلات اقتصادی و تهدیدات فرهنگی علیه خانواده و عدم رضایت‌مندی اقتصادی باعث کاهش نرخ باروری در بسیاری از کشورها از جمله ایران شده است. البته بیکاری و عدم حمایت از تولید و رونق تولید در کشور، محرکهای اقتصادی برای ازدواج و فرزندآوری را نیز کاهش داده است و همه این مسائل باید در کنار هم دیده شوند.

مسئله پژوهش حاضر این است که با توجه به اهمیت و ضرورت شناخت مسائل جمعیتی و ارتباط وثیق تحولات جمعیتی ایران با توسعه و پیشرفت کشور، کاهش جمعیت و افزایش جمعیت مسن کشور چه تاثیری بر پیشرفت و امنیت ملی کشور دارد. چه عواملی بر تغییرات جمعیتی در ایران تاثیر گذارند و کاهش جمعیت کشور چه ابعادی امنیتی دارد. فرضیه پژوهش حاضر این است که توسعه و پیشرفت در یک سرزمین، به جمعیت انسانی و قدرت تولیدی آن بستگی دارد. چالش مهمی که کشور در آینده با آن ممکن است مواجه شود این است که کاهش باروری و افزایش سونامی جمعیت مسن کشور پویایی و رونق اقتصادی و فناوری کشور را دچار مشکل می‌کند و ایران مجبور خواهد شد برای تامین نیروی انسانی به کشورهای دیگر متوسل شود و این امر پیامدهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی فراوانی برای کشور در پی خواهد داشت. و می‌تواند ثبات اقتصادی و سیاسی کشور را تحت تاثیر جدی قرار دهد. لذا سوال مشخص پژوهش حاضر این است کاهش جمعیت ایران چه تاثیری بر قدرت سخت، قدرت نرم، سرمایه انسانی و در کل بر امنیت ملی کشور دارد؟

۱- مبانی نظری و روش پژوهش

یکی از مباحث و حوزه‌های مهم در رشته علوم سیاسی که به بررسی رابطه جمعیت و سیاست می‌پردازد. دموگرافی یا جمعیت‌شناسی سیاسی است. این حوزه خود به زیرمجموعه‌های نظری خردتری نظیر؛ نظریه مالتوس، نئومالتوس گرایی، نظرگذار جمعیتی دوم وند کا و لست هاگه و امنیت هستی‌شناختی آنتونی گیدنز تقسیم می‌شود. در جمعیت‌شناسی سیاسی به مطالعه رابطه بین تغییرات جمعیتی و تاثیرات سیاسی آنها پرداخته می‌شود. در این چارچوب افول جمعیت یک کشور می‌تواند ثبات سیاسی آن کشور را تحت تاثیر قرار دهد و افول جمعیت می‌تواند منجر به کاهش بهره‌وری اقتصادی و نتایج سیاسی نامطلوبی را در به همراه داشته باشد.

در پژوهش حاضر با استفاده از روش پژوهشی کیفی از نوع توصیفی-تحلیلی به مطالعه تاثیر متغیر مهم کاهش جمعیت بر امنیت ملی پرداخته می‌شود. رویکرد حاکم بر این پژوهش این است که از آنجا که جمعیت و روند تغییرات آن یکی از عناصر مهم قدرت ملی کشورها می‌باشد لذا کاهش ابعاد کمی و کیفی جمعیت می‌تواند رفاه ملی، توان و استعدادها، ثبات اجتماعی و برنامه‌ریزی‌های ملی را مختل کند و با توجه به تاثیر جهانی شدن بر پدیده‌های مختلف از جمله، امنیت، محیط زیست، مرز و حاکمیت و ضرورت بازبینی این مفاهیم در مواجهه با تغییرات جدید می‌تواند به این

مفاهیم به خصوص موضوع امنیت، نگاهی جامع و از منظر امنیت ملی، تاب آوری اجتماعی و اقتصادی و استقلال ملی نگریسته شود. بر این اساس ما باید از نظریاتی استفاده کنیم که بتواند بین تغییرات جمعیتی و تغییر نگرشها و ارزشها پیوند برقرار کند و از طرفی از نظریه‌ای باید استفاده کرد که بتواند تاثیر این تغییرات جمعیتی، تغییر نگرشها و ارزشها را بر امنیت و هویت ملی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد. بر این اساس در پژوهش حاضر از دو نظریه اصلی به نام نظریه گذار جمعیتی وندکا و لستهاگه و نظریه رابطه بین جمعیت و امنیت ملی استفاده می‌شود.

افزایش تحصیلات زنان و در نتیجه فراهم شدن فرصتهای شغلی بهتر برای زنان، باعث شد آنها برای تأمین امنیت اقتصادی خود، وابستگی کمتری به اشکال سنتی خانوار داشته باشند و در مقابل هزینه فرصت مرتبط با وظایف خانگی و فرزندآوری و فرزندپروری افزایش یابد. در نتیجه آنها، خدمات فراهم شده توسط بازار را جایگزین این وظایف کرده‌اند. بدین ترتیب به‌طور خلاصه، فرسایش خانواده، نتیجه فرعی تلاش زنان برای استخدام و اشتغال است (Lesthaegh, 1998, p.9).

بر اساس نظریه گذار جمعیتی دوم، تحولات جمعیتی دو مرحله مهم را پشت سر گذاشته است. در گذار اول، شاهد کاهش تدریجی مرگ و میر و میزان باروری جمعیت هستیم و این روند در اروپا و کشورهای در حال توسعه تا امروز ادامه یافته است. در پایان مرحله یا گذار اول، جمعیتی پیش‌بینی شده بود که جوامع به یک جمعیت مسن و باثبات برسند که دارای نرخ باروری جایگزین یعنی کمی بیش از ۲ فرزند، رشد جمعیتی صفر و امید به زندگی بالای ۷۰ سال بود و این باور وجود داشت چون بین میزان مرگ و میر و میزان مولید تعادل وجود داشته لذا نیاز جمعیتی به مهاجرت پایدار وجود دارد و در تمام جهان خانواده‌ها به سمت داشتن خانواده‌های هسته‌ای و کوچک سوق داده می‌شدند.

اما در گذار دوم جمعیت به چنین تعادلی به نام نقطه پایان نمی‌نگرد بلکه شاهد ایجاد روندها و تغییرات آسیب‌زا و تهدیدزاتری در جوامع می‌شود. از جمله اینکه کاهش میزان باروری زیر سطح جمعیت جانشین یا جایگزینی، افزایش سبکهای زندگی خارج از عرف و ازدواج، گسست میان تمایل به ازدواج و فرزندآوری و عدم وجود یک میزان جمعیت ثابت را در پی دارد. اگر مهاجران جدید هم جذب نشوند شاهد کاهش جمعیت هم خواهند بود و به دلیل نرخ زاد و ولد پایین‌تر و طول عمر بیشتر، با روند پیری جمعیت روبرو می‌شوند که با مهاجرت هم روند پیری متوقف نمی‌شود. هر چند که مهاجرت هم منجر به مشکلات فرهنگی و تضعیف خلوص فرهنگی جوامع و ایجاد جوامع چندفرهنگی و نیز پس از مدتی تحت تاثیر فرهنگ شهرنشینی و صنعتی شدن به سمت کاهش فرزندآوری پیش می‌رود و چالشهای اجتماعی و ناهنجاریهای اجتماعی بیشتری را ایجاد می‌کند. در مجموع نتیجه این تحولات جمعیتی و تغییر در ارزشها و نگرشها در این مرحله، کاهش ثبات خانوارها، پیری بیشتر جمعیت، سطح بالای فقر، طرد اجتماعی و مشکلات فرهنگی است (Lesthaeghe, 2014, p. 1).

۱-۱- مهمترین مولفه‌های نظریه گذار دوم جمعیتی

نخست اینکه انگیزه اصلی از ازدواج و فرزندآوری، خودشکوفایی بزرگسالان است و تصمیم و انتخاب داشتن فرزند یکی از چندین سبک زندگی موجود است که با سایر گزینه‌ها رقابت می‌کند و آن جنبه فداکاری و ایثار که برای تربیت فرزند و انسان مطرح بود تضعیف می‌شود و بیشتر رابطه دو نفره بزرگسالان اهمیت می‌یابد نه ارزشهای جمعی و کلی خانوادگی.

دومین عاملی که باعث شکل‌گیری نظریه گذار دوم جمعیتی شد، این باور بود که «نظریه چرخه‌ای باروری» که توسط ریچارد ایسترلین (۱۹۷۳) مطرح شده بود، دیگر اعتبار ندارد و باروری کمتر از سطح جایگزینی (یعنی کمتر از ۲٫۱ فرزند به ازای هر زن) به یک ویژگی ساختاری و بلندمدت در جمعیت‌های غربی تبدیل خواهد شد. طبق نظریه ایسترلین، نسل‌های کم جمعیت‌تر فرصت‌های شغلی بهتری دارند و در نتیجه زودتر ازدواج کرده و فرزندان بیشتری به دنیا می‌آورند. در حالی که نسل‌های پرجمعیت‌تر با شانس‌های اقتصادی ضعیف‌تری روبرو هستند و پاسخ‌های جمعیتی معکوسی نشان می‌دهند. بنابراین، این تقویت چرخه‌ای از این نکته ناشی می‌شود که نسل‌های پرجمعیت والدین، فرزندان کم جمعیت‌تری به دنیا می‌آورند و بالعکس. اما نظریه گذار دوم جمعیتی انتظار ندارد که این اثرات چرخه‌ای به اندازه‌ای قوی باشند که روند کلی باروری را تعیین کنند. در عوض، این نظریه معتقد است که عوامل دیگر، چه اقتصادی و چه فرهنگی، توانایی بیشتری در شکل‌دهی به این روندها دارند (Lesthaeghe, 2014, p. 1).

نکته سوم که نظریه «گذار دوم جمعیتی» را شکل داد و بر آن تاکید دارد، اهمیت زیاد عوامل فکری و فرهنگی است. نظریه گذار دوم جمعیتی، تاثیرات تغییرات بزرگ اجتماعی و همچنین حساب و کتاب‌های اقتصادی افراد را قبول دارد و با دیدگاه‌های اقتصادی رایج تضاد ندارد اما معتقد است که این عوامل اقتصادی به تنهایی کافی نیستند، بلکه فقط بخش ضروری از ماجرا هستند. عوامل فرهنگی هم به همین ترتیب، لازم هستند اما کافی نیستند. به همین دلیل، نظریه گذار دوم جمعیتی یک نظریه جامع است که هم دیدگاه‌های اقتصادی و هم جامعه‌شناختی را پوشش می‌دهد. این نظریه، ارزش‌ها را درونی نمی‌بیند یا فرهنگ را نوعی عادت اجباری تلقی نمی‌کند، بلکه تغییرات فکری را عواملی بیرونی می‌داند که باعث می‌شوند روندها، حتی با وجود نوسانات اقتصادی، ثبات خود را حفظ کنند. علاوه بر این، این نظریه، تغییرات فرهنگی را به جابجایی نسل‌ها و چرخه‌ای از انتخاب‌ها بر اساس ارزش‌ها و بازنگری ارزش‌های فردی در طول زندگی، مرتبط می‌سازد (Lesthaeghe, 2014, p. 2).

عامل کلیدی دیگری که در شکل‌گیری نظریه «گذار دوم جمعیتی» نقش دارد نظریه سلسله مراتب نیازهای آبراهام مازلو (1954) است. انگاره اصلی این نظریه این است که با افزایش ثروت و سطح تحصیلات در جوامع، توجه از نیازهای مربوط به بقا، امنیت و همبستگی به سمت نیازهای عالی‌تر مانند خودشکوفایی فردی، کسب اعتبار، دموکراسی مردمی و ارزش‌های مربوط به کار و تحصیل ابرازگرانه معطوف می‌شود. از این رو، نظریه گذار دوم جمعیتی ارتباط نزدیکی با مفهوم «پست مدرنیسم» یا فرامادی‌گرایی از دیدگاه ران اینگلهارت و اهمیت فزاینده آن در توسعه سیاسی دارد. پیامد مستقیم این امر آن است که پیش‌بینی می‌کند: پیامدهای جمعیتی معمول (مانند نرخ باروری پایدار کمتر از سطح جایگزینی و افزایش الگوهای زیستی جایگزین به احتمال زیاد در جوامع غیرغربی نظیر ایران و کشورهای جنوب نیز پدیدار خواهند شد، به شرطی که این جوامع به سمت اقتصادهای سرمایه‌داری، با نهادهای دموکراتیک چندلایه، و تاکید بیشتر بر «نیازهای مرتبه بالاتر مازلو حرکت کنند (Lesthaeghe, 2014, p.6).

به گفته هانس مورگنتا، میزان جمعیت یکی از عوامل اساسی است که قدرت ملی به آن بستگی تام دارد لذا در تلاش برای ارزیابی توزیع قدرت در آینده، پیش‌بینی روند رشد جمعیت نقش مهمی ایفا می‌کند (Mottaqi, 2014, pp. 561). امنیت ملی هر کشور بدون شک در گروه توسعه شاخص‌های جمعیتی به عنوان یکی از الزامات توسعه است. مفهوم توسعه به شدت بر شاخص‌های توسعه انسانی متکی است و با مفهوم امنیت دارای ارتباط متقابل می‌باشند. روند تاثیرات

متقابل جمعیت و توسعه را می‌تواند بدین گونه ترسیم کرد. امنیت ملی به عنوان حالتی از تاب‌آوری، استقلال عمل و توانایی حفظ ارزش‌های حیاتی در برابر تهدیدات چندگانه تعریف می‌شود که حاصل تعامل سه مجرای فوق است (Dehghani Firouzabadi, 2012, p. 8).

هانس مورگنتا معتقد است با برابر فرض کردن سایر عوامل، کاهش شدید نیروی انسانی یا جمعیت یک کشور در مقایسه با رقبایش در صحنه بین‌الملل، متضمن کاهش قدرت ملی است و افزایش چشمگیر آن، در شرایط مشابه به افزایش قدرت ملی می‌انجامد. در اندازه‌گیری قدرت یک دولت، علاوه بر عواملی چون منابع قابل دسترس، وضعیت دیپلماتیک دولت و نفوذ در مجامع بین‌المللی، هویت و فرهنگ ملی کشور، جمعیت و ساختار آن از مولفه‌های مهم می‌باشد. چالش کاهش جمعیت و افزایش پیری جمعیت در کنار بحران‌های فوق، علاوه بر ایجاد زمینه‌های آسیب‌پذیری‌های داخلی، کاهش قدرت و امنیت ملی و رشد اقتصادی را نیز در پی دارد. روندهای جمعیتی نظیر؛ تغییر ساختار سنی جمعیت، شهرنشینی و تراکم جمعیت عنصر فوق‌العاده مهم محیط امنیت بین‌المللی هستند. چنین روندهایی حداقل سه نوع پیامد امنیتی دارند؛ ۱- این روندها و تغییرات جمعیتی می‌توانند ماهیت منازعه را تغییر دهند؛ ۲- می‌توانند ماهیت قدرت ملی را تحت تاثیر قرار داده و منابع منازعات آینده را نیز متاثر سازند (Nichiporuk, 2000, pp. 1-3).

۲- بحث و تحلیل

۲-۱- تاثیر کاهش جمعیت بر قدرت اقتصادی و دفاعی

تعداد جمعیت در یک کشور با افزایش قدرت اقتصادی، سیاسی و نظامی آن کشور برابر است (King, 2002, P. 17). در اوایل قرن بیستم، حاکمان اروپایی جمعیت را به عنوان منبع مهم رفاه کشور و قدرت نظامی دانسته و حتی اطلاعات جمعیت را جز اطلاعات محرمانه قلمداد می‌کردند. چرا که نیروی دفاعی کشور را به جز کادر نیروهای مسلح، ذخیره نیروی انسانی ملت تشکیل می‌دهد که در دو مرحله به خدمت گرفته می‌شوند؛ مرحله اول در گروه سنی جوانان پسر عملی می‌شود بدین ترتیب که طبق قانون نظام وظیفه، هر فرزند پسر ایرانی ناگزیر از گذراندن دوره سربازی یا کسب معافیت برابر مقررات مربوط است. با برآورد جمعیت پسران کشور در سن ۱۹-۲۰ سالگی، می‌توان فعالیت و ظرفیت نیروی دفاعی و فعال کشور را تعیین کرد. مرحله دوم، دوره ذخیره و احتیاط است. دولت در مواقع بحرانی به‌ویژه جنگ، اقدام به فراخوانی این نیروها برای مشارکت در امر دفاع از کشور می‌کند (Hafeznia, 2018, p. 147).

با وجود اینکه خیلی از اقتصاددانان و سیاست‌مداران غرب تحت-تاثیر مالتوس، جمعیت را علت فقر می‌دانند اما همزمان به رشد جمعیت به مثابه علامت قدرت، رفاه و اقتدار در سطح ملی نگاه می‌کنند. مثلاً دولت آمریکا از قرن نوزدهم تا به امروز، مشوق رشد جمعیت سفید پوستان از طریق اعطای زمین و پذیرش مهاجران به عنوان ابزاری برای گسترش قدرت سیاسی خود در تمام اروپا و آمریکا شد (Merchant, 2015, pp. 42-43). در نتیجه می‌توان گفت جلوگیری از رشد جمعیت راه حل مشکلات نیست بلکه تغییر سیاستهای استعماری دول مرفه، افزایش مهارت، بهره‌وری نیروی انسانی و منابع طبیعی، صنعت و کشاورزی بهترین راه‌حل مشکلات جهان و کشورهای در حال توسعه است. آمریکا کشوری است که بزرگترین تبلیغ‌کننده خطر رشد جمعیت است. در کشورهای پیشرفته هر فرد روزانه بیش از ۳۵۰۰ کالری مصرف می‌کند ولی یک فرد جهان سوم کمتر از ۲۰۰۰ کالری مصرف می‌کند (Elahi, 2007, PP. 120-130).

در همه نواحی جوامع اسلامی، ما از نداشتن جمعیت کافی برای استفاده و توسعه منابع رنج می‌بریم. مصرف بیش از حد منابع جهان توسط غرب عامل فشارهای زیست‌محیطی هستند. غرب مسئول نابودی منابع طبیعی از طریق مصرف افراطی و مفسدانه آن است. لذا سهم عادلانه‌ای از رفاه و فناوری جهانی باید به کشورهای جهان سوم اختصاص یابد به جای اینکه روشهای هرچه بیشتر کنترل جمعیت در این کشورها دنبال شود (Bookman, 1998, p. 90). بنابراین تغییرات جمعیتی می‌تواند هویت یک ملت یا جامعه ملی را حداقل به سه شیوه زیر تحت تاثیر قرار دهد:

۲-۲- چالش بقا

طبق آمار سازمان ملل، جمعیت ایران در سال ۲۰۲۳ حدود ۸۹,۴ میلیون نفر بوده که تقریباً ۱,۱۱ درصد از کل جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد. ایران با رتبه ۱۷ در جهان، تراکم جمعیتی حدود ۵۵ نفر در هر کیلومتر مربع دارد و بیش از ۷۵ درصد مردم آن در مناطق شهری زندگی می‌کنند. همچنین میانگین سنی جمعیت ۳۳ سال است. در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳، نرخ رشد جمعیت این کشور نوسان داشته و در نهایت در سال ۲۰۲۳ به ۰,۷ درصد رسیده است نرخ رو به کاهش رشد جمعیت ایران، نشان‌دهنده تغییرات عمیقی در ساختار خانواده، نقش‌های زنان، ارزش‌ها و باورهای رایج و دیدگاه‌های نخبگان است و بر تعامل پیچیده این عوامل بر جامعه تأکید دارد (Afrasiaban, 2025, p.3).

در تضاد با سایر کشورهای خاورمیانه، ایران در سه دهه گذشته تغییر چشمگیری در نرخ‌های باروری دوره‌ای خود تجربه کرده است. نرخ باروری کل که در سال ۱۹۷۶ معادل ۶,۰۷ فرزند به ازای هر زن بود، در سال ۱۹۸۶ به ۷,۰ فرزند افزایش یافت و سپس به سرعت کاهش پیدا کرد و در سال ۱۹۸۸ به ۵,۳ و در سال ۲۰۰۰ به ۲,۰ فرزند رسید (Statistical Centre of Iran, 2000, pp. 57-58; Ministry of Health and Medical Education, 2000, p. 48) شروع کاهش نرخ باروری در ایران همزمان با دورانی بود که اثرات منفی شوک نفتی شروع به احساس شدن کرد. بنابراین، می‌توان فرض کرد که نگرش‌ها نسبت به فرزندآوری تحت تأثیر عواملی قرار گرفته که بر زندگی روزمره تأثیر می‌گذارند. تجربیات کشورهای دیگری مانند مصر، سوریه، الجزایر و کویت نشان می‌دهد که سختی‌های اقتصادی واقعا می‌توانند به کاهش باروری کمک کنند. در سوریه، علی‌رغم بهبود قابل توجه جایگاه زنان، نرخ تولد برای بیش از ۲۵ سال ثابت و بالا باقی ماند، اما در سال ۱۹۸۶ شروع به کاهش کرد، در حالی که هیچ تغییر محسوسی در سیاست‌های جمعیتی کشور رخ نداده بود. در مصر، جایی که دولت از دهه ۱۹۷۰ تلاش می‌کرد تا نرخ باروری را کاهش دهد، اما بدون موفقیت، سطح آن پس از سال ۱۹۸۶ روند کاهشی پیدا کرد.

در تمام این کشورها که با وجود اشتراک در دین اسلام، نظام‌های سیاسی و ایدئولوژیک متفاوتی دارند، کاهش باروری تقریباً زمانی رخ داد که وضعیت اقتصادی تاریک و بد شد. به احتمال زیاد، در دورانی که عوامل نزدیک و دور (تعیین‌کننده‌های جمعیتی) به تدریج شروع به تأثیرگذاری بر باروری کرده بودند، رکود اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کرد و گذار جمعیتی را به حرکت درآورد. به دلیل شرایط بسیار نامساعد اجتماعی و اقتصادی در ایران در دهه ۱۹۶۰ که منجر شد حکومت پادشاهی به اجرای سیاست‌های اصلاحات گسترده پردازد، رفتارهای جمعیتی نمی‌توانستند به سرعت تغییر کنند. سرعت کاهش باروری کند بود و با سرعت عوامل تعیین‌کننده نزدیک و دور آن همخوانی داشت. وقتی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ رخ داد، زنان هنوز به طور میانگین ۶,۸ فرزند به دنیا می‌آوردند. پس از یک دوره

کوتاه ثبات (۱۹۷۹ تا ۱۹۸۵)، باروری وارد یک مسیر بسیار سریع نزولی شد یعنی اقتصاد و جامعه در کنار قوانین و ایدئولوژی در تعیین مسیرها و روندهای جمعیتی نقش دارند. نرخ چشمگیر کاهش باروری از سال ۱۹۸۶ به بعد یعنی خیلی قبل از اینکه سیاست‌های جدید جمهوری اسلامی در زمینه کنترل جمعیت اجرا بشود نشان می‌دهد که اگر فقط سطح زندگی در ایران رو بررسی کنیم و از این سطح فراتر نرویم تحلیل روند کاهش جمعیت به خوبی انجام نمی‌شود و تغییرات رفتاری عمیق حتی در هر بافت سیاسی و مذهبی می‌تواند رخ دهد (Fouladi, 1997, pp. 15-23).

ایران کاهش بسیار سریعی در باروری را تجربه کرده است، به طوری که نرخ باروری کل از حدود ۷,۰ در سال ۱۹۸۶ به ۱,۹۸ در سال ۲۰۰۰ رسیده است. با استفاده از داده‌های آخرین سرشماری ملی، یعنی «پژوهش جمعیت و سلامت ایران ۲۰۰۰»، تحلیل تجربی بر سهم نسبی سه عامل اصلی تعیین کننده‌ی نزدیک باروری متمرکز شد: نسبت ازدواج، استفاده از روش‌های پیشگیری و ناباروری پس از زایمان.

یافته‌ها نشان می‌دهد که پیشگیری از بارداری، به ویژه در میان نسل‌های بزرگتر زنان که از روش‌های مؤثرتر و دائمی‌تر استفاده می‌کنند، قوی‌ترین بازدارنده باروری در ایران است. اثر بازدارندگی باروری ناشی از پیشگیری (۶۱,۳ درصد) بسیار بیشتر از ازدواج و ناباروری ناشی از شیردهی است. سهم ساختار ازدواج در کاهش باروری بالقوه در ایران (۳۱ درصد)، اگرچه کمتر از پیشگیری است، اما به طور قابل توجهی بیشتر از ناباروری ناشی از شیردهی است. ناباروری پس از زایمان تنها ۷,۷ درصد از باروری بالقوه را در ایران کاهش می‌دهد. این یافته‌ها نقش کلیدی برنامه مشترک برنامه‌ریزی خانواده و سلامت را نشان می‌دهد که به عنوان پاسخی فوری به نیازهای یک ملت توصیف شده است. به طور کلی، این بدان معناست که این برنامه به تقاضای به شدت افزایش یافته برای کاهش باروری که ناشی از تغییرات سریع اجتماعی-اقتصادی پس از انقلاب ۱۳۵۷ بود، پاسخ داد (Erfani & Mcquillan, 2008, p. 17).

زمانی که جمعیت کشور به مثابه یک کل کاهش می‌یابد روندها و تغییرات جمعیتی می‌تواند ویژگی و شخصیت یک ملت یا جامعه را تغییر دهد. روندها و تغییرات جمعیتی در چگونگی تصور ملتها از خود تاثیر دارد. در طی دو یا سه دهه گذشته، باروری در ایران، اروپای غربی، اروپای شرقی، کانادا، استرالیا و بسیاری از کشورهای آسیایی به زیر آستانه یا میزان جایگزینی رسیده بود و این بدان معنی است که هر زن به طور متوسط کمتر از ۲,۱ فرزند دارد. اگر باروری و زاد و ولد زیر سطح جایگزینی (جایگزین جمعیت پیر و از دست رفته) باشد (در غیاب مهاجرت) جمعیت مردمی که در آن کشور زندگی می‌کنند و آن کشور را تشکیل می‌دهند رو به افول می‌رود. باروری پایین برای هویت و بقای ملی بسیار مهم است چون جمعیت کمتر می‌تواند توازن قوا را نسبت به سایر ملتها تغییر دهد (King, 2002, p. 17). در حالی که خانواده‌ها در جوامع سنتی، داشتن فرزند را هدیه و رحمت خداوند تلقی می‌کردند ولی امروزه ارزشها و فرهنگ خیلی از جوامع تحت تاثیر مدرنیته و گسترش فمینیسم قرار گرفته است. فردگرایی و تمرکز و عشق به داشته مادی خود و عشق به مصرف گرایی، وسایل مادی و عشق به خودمان و حب نفس با عشق به دیگری و فرزندآوری هماهنگ نیست. در خانواده‌ها فرهنگ و سرمایه‌های اخلاقی و انسانی ساخته می‌شود ولی هر چه خانواده تضعیف و کم‌رنگ شود شاهد زوال باروری و کاهش سرمایه‌های مختلف خواهیم بود.

۳-۲- مهاجرت

در برخی از کشورهایی که با کاهش مولید و نیروی انسانی مواجه هستند مجبورند که با پذیرش مهاجران از کشورهای مختلف این کمبود را جبران کنند. مهاجرت در کشورهای مهاجرپذیر می‌تواند سبب تغییراتی در هویت ملی یک کشور شود و به تبع آن امنیت ملی یک کشور را تحت تاثیر قرار دهد. مثلاً کوزوو را در نظر بگیرید. در این کشور، اکثریت صربها در اواخر قرن نوزدهم زندگی می‌کردند. مهاجرت صربها به خارج از کوزوو و مهاجرت آلبانیایی‌ها به کوزوو و میزان زاد و ولد بالای آلبانیایی‌ها ترکیب قومی کوزوو را طی قرن گذشته تغییر داد. صربها و آلبانیایی‌های ملی‌گرا هم اکنون بر سر هویت ملی این منطقه مبارزه می‌کنند (King, 2002, p. 18).

کاهش جمعیت فعال و توانا برای استخدام در بخش فعالیتهای نظامی و اقتصادی، مشکلات عدیده‌ای چون گرایش کشور به جذب نیروی کار خارجی، به هم خوردن تجانس جمعیتی ناشی از ورود مهاجران به کشور، خروج ارز از کشور، مشکلات عدیده در بخش صنایع، تولید و ساخت ابزارهای صنعتی و نظامی می‌شود. چرا که کشور در فراهم کردن نیرو و افراد کافی و ماهر ناتوان است و مجبور به استخدام مستشار و نیروی خارجی می‌شود. لذا این امر قدرت نظامی و اقتصادی و استقلال سیاسی و اقتصادی کشور را به مخاطره انداخته و قدرت نظامی و اثرگذاری سیاسی را کاهش می‌دهد (Mottaqi, 2014, pp. 567-568).

مطالعات نشان می‌دهد که تغییرات باروری در ایران در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ اندک بوده است. به دلیل تغییرات سیاسی-اجتماعی و همچنین اعتراضات انقلابی در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی ۱۹۷۹، مانند بسیاری از فعالیت‌های دولتی دیگر، برنامه تنظیم خانواده در سال‌های ۱۹۷۷ تا ۱۹۷۹ غیرفعال شد. نرخ باروری کل تا سال ۱۹۸۰ به ۷٫۰ افزایش یافت. با این حال، ایران از اواسط دهه ۱۹۸۰ کاهش خارق‌العاده‌ای در باروری را تجربه کرد. نرخ باروری کل از ۷٫۰ در سال ۱۹۸۰ به حدود ۵٫۶ در سال ۱۹۸۸ کاهش یافت. کاهش باروری تا زمانی که برنامه جدید تنظیم خانواده به طور رسمی در سال ۱۹۸۹ آغاز شد، کند بود. نرخ باروری کل از آن زمان از حدود ۵٫۶ در سال ۱۹۸۸ به حدود ۲٫۸ در سال ۱۹۹۶، به ۲٫۲ در سال ۲۰۰۰ رسید. برآوردهای اخیر باروری نشان می‌دهد که نرخ باروری کل تا سال ۲۰۰۶ به حدود ۱٫۹ کاهش یافته است. وقتی در نظر بگیریم که این اتفاق در یکی از جوامع اسلامی‌ترین جهان افتاده است. این موضوع تحلیل‌گران را مجبور می‌کند تا بسیاری از کلیشه‌های رایج درباره تفاوت‌های باروری بر اساس مذهب را دوباره بررسی کنند. در حالی که در بسیاری از کشورهای صنعتی، باروری جمعیت‌های اقلیت مسلمان به طور قابل توجهی بالاتر از زنان اکثریت (که عمدتاً مسیحی) است، این ممکن است به خود دین مربوط نباشد، بلکه به ویژگی‌های خاص اجتماعی و اقتصادی آن جمعیت‌ها مربوط باشد. مثلاً در اتریش، سطح باروری مسلمانان دو برابر است اما زنان مسلمان ساکن اتریش، بیشتر مهاجران اخیر یا فرزندان مهاجران از آناتولی روستایی هستند. سطح تحصیلات آن‌ها بسیار پایین‌تر از میانگین زنان اتریشی است. جالب خواهد بود اگر بینیم تفاوت‌های مذهبی چگونه در صورت کنترل متغیر «تحصیلات» ظاهر می‌شوند (Abbasi-Shavazi, 2008, pp. 12-14).

اما جمهوری اسلامی ایران نه تنها سریع‌ترین گذار باروری جهان را تجربه کرد، بلکه این روند با افزایش چشمگیر سطح تحصیلات، به ویژه تحصیلات زنان، همراه بود. امروزه زنان جوان در ایران تقریباً به اندازه مردان جوان تحصیل کرده‌اند و میانگین سال‌های تحصیل آن‌ها ۸٫۴ سال است. این موضوع یک کلیشه قدرتمند دیگر را به چالش می‌کشد؛ اینکه جوامع

مسلمان به دلایل مذهبی علیه زنان تبعیض قائل می‌شوند. دست کم در ایران، این موضوع در مورد تحصیلات صدق نمی‌کند و از آنجایی که تحصیلات به‌عنوان قدرتمندترین محرک بلندمدت رهایی، درآمد و توسعه اقتصادی شناخته شده است دلیلی برای خوش بینی نسبت به آینده ایران وجود دارد (Lutz et al. 2008, p. 1047).

۳- جنگ جمعیتی و اهداف آن

مهم‌ترین مانع دشمن در جنگ‌های تجاوزکارانه، وجود جمعیت جوان و مولد است. ژاکلین کاسون^۲ در کتاب «جنگ علیه جمعیت» نشان می‌دهد که کنترل جمعیت جهانی، کاملاً منطبق بر پارامترهای دکترین نظامی آمریکا و اروپا است و یک جنگ تمام عیار می‌باشد.

راسل که خود را یکی از شخصیت‌های طرفدار صلح در جهان می‌نامد در مورد مسئله جمعیت می‌گوید: «جهان امروز با دو خطر اساسی و ویران‌کننده روبرو است، از یک طرف این خطر بزرگ که نسل بشر ممکن است با بکارگیری بمب هیدروژنی، خود را نابود کند روز به روز بیشتر احساس می‌شود. در مقابل خطر دیگری وجود دارد و آن اینکه جمعیت این کره خاکی ممکن است آنقدر افزایش یابد که یک زندگی توأم با گرسنگی و فقر میسر باشد، مگر برای گروهی از مردم صاحب قدرت». هیچ چیز بیش از خطر جهانی فقر ناشی از ازدیاد جمعیت نمی‌تواند خطر کشنده شدن به یک جنگ اتمی را باعث شود. راسل برای رفع این مشکل به زعم خود پیشنهاد می‌دهد دو راه وجود دارد: «ادامه یافتن ازدیاد جمعیت تا جنگ. جنگی که از هر جنگ دیگر در تاریخ بشر ویران‌کننده‌تر است. دوم، کاهش دادن نرخ رشد جمعیت که موجب رشد سریع اقتصادی و از بین بردن فقر و خاتمه جنگ و برقراری یک جامعه ملل متعادل می‌شود» (Russell, 1964, p. 1).

یوگن بلک که زمانی رئیس بانک جهانی توسعه و ترمیم بود می‌نویسد: «کشورهای صنعتی خواست خود را برای کمک کردن به جهان سوم نشان داده‌اند اما رشد جمعیت خطری است که کوشش‌های ما را برای بالا بردن استانداردهای زندگی در بسیاری از کشورهای فقیر خنثی می‌کند». ژولیان هاکسلی نیز اظهاراتش نظیر راسل است وی می‌گوید: «رشد زیاد جمعیت در کشورهای در حال توسعه، پیشرفت کشورهای صنعتی را نیز به خطر می‌اندازد؛ لذا سازمان ملل و تشکیلات آن باید مسئله جمعیت را به عنوان یک مسئله اصلی و فوری که باید سریعاً حل شود مد نظر قرار دهند و دانشمندان باید کوشش خود را صرف یافتن وسایل موثر کنترل موالید کنند» (Mudd, 1964, p. 1).

راون هولت می‌گوید عمل ضدبارداری، عقیم‌سازی و سقط کودکان زنان جهان و دیگر اقدامات خشن و سخت‌گیرانه برای مهار انفجار جمعیت لازم بود چون اگر کنترل نمی‌شد سبب کاهش استانداردهای زندگی مردم جهان سوم می‌شد و وقوع انقلاب‌ها بر علیه حضور تجاری قوی آمریکا در جهان سوم را به دنبال خواهد داشت (Zubrin, 2012, pp. 33).

گاری آلن در کتاب خود با عنوان «هیچ کس جرات ندارد آن را توطئه بنامد» می‌نویسد: «گروهی که قدرت واقعی را در آمریکا در دست دارند با اجیر کردن دانشمندان مختلف درصدد یافتن راه تسلط بر جهان هستند و در این رهگذر، طرح ۱۹۸۴ را ایجاد نمودند که طبق آن مردم جهان شاهد کاهش منظم جمعیت، عقیم‌سازی اجباری مردان و زنان یا هر

2. Jacqueline Kasun

چیز دیگری خواهد بود که این طراحان دانشمند برای برقراری کنترل مطلق در مدینه فاضله خود لازم می‌دانند» (Allen, 2018, p. 208).

نماینده چین در کنفرانس بخارست در سال ۱۳۵۳ هشدار داده بود که جنجال در مورد انفجار جمعیت یک حقه استعماری برای نابود کردن خلق‌های آفریقا و آسیا قبل از تولد است. هدف دوم آنها جلوگیری از ایجاد مصرف‌کننده جدید و جلوگیری از صنعتی شدن کشورهای اسلامی و جهان سوم است. استاد فلسفه دانشگاه نیویورک، پاول کورتس نیز معتقد است که اگر همه کشورها از جمله جهان سوم بخواهند یک استاندارد زندگی یا مصرفی همانند جامعه آمریکا بدست آورند فشار بر منابع جهان عظیم خواهد بود لذا هر کوششی توسط کشورهای فقیر که خود را به سطح زندگی آمریکایی برسانند فاجعه است (Elahi, 2007, p. 154).

آقای جانسون، رئیس‌جمهور آمریکا معتقد بود کمبود روبه رشد منابع جهانی، نبوغ و پول آمریکا را به برنامه غذا برای آزادی متعهد کرده است. در این برنامه جانسون رابطه انفجار جمعیت جهان با بحران جهانی غذا را برجسته می‌کند و به عنوان یک موضوع در دستور کار سیاست خارجی آمریکا قرار می‌دهد. از نظر جانسون، هدف برنامه غذا برای آزادی حل مسئله گرسنگی بود که اگر این مسئله مهار نمی‌شد هیزم آتش انقلاب را در نواحی که هنوز کمونیست نفوذ نکرده بود فراهم می‌کرد. به علاوه، چهره‌های برجسته ارتش آمریکا، قحطی و افزایش جمعیت را عامل شروع جنگ جهانی سوم در آینده معرفی کردند و هشدار دادند که اگر کشورها قادر به کنترل جمعیت خود نباشند در حالی که مردمان این کشورها گرسنه، بی‌سواد و فاقد مسکن هستند سرانجام در این کشورها انفجار جمعیتی رخ می‌دهد و این اضافه جمعیت می‌تواند توسط هر مستبدي با وعده دست‌یابی به چیز بهتر تحریک و دستکاری شوند. لذا اگر ما مسئله جمعیت را حل نکنیم جنگ در آینده حتمی می‌باشد (Solinger, 2016, pp. 63-98).

در میان اولین اصول سیاست‌های باروری یا زاد و ولد که مبنایی برای تشکیل ملت و دولت جدید آمریکا قرار گرفت می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- سلطه بر بدن‌ها یا پیکرهای تولید مثل زنان برای حل روابط قدرت و نیروی کار در آمریکا و سپس در بقیه جهان ضروری و حیاتی می‌باشد.

- حفظ، نگهداری و گسترش قوانین و سیاست‌های نژادپرستانه مورد نیاز بردگی نژادی که حاکم بر حیات زاد و ولد و رابطه جنسی زنان می‌باشد، ضروری است.

- حفظ و تداوم شهروندی مشروط و لایه‌ای برای زنان، به‌طور برابر به این قوانین و سیاست‌ها وابسته بود. (Solinger, 2016, pp. 1-5).

۴- تاثیر جمعیت بر امنیت ملی

کاهش باروری به میزان بیش از سه فرزند به ازای هر زن در مدت کمی بیش از یک دهه، ایران را به نمونه‌ای جالب توجه برای کشورهای همسایه با باروری بالا تبدیل کرده است. کشورهایی که سال‌هاست سیاست‌های جمعیتی در آنها اجرا می‌شود اما باروری همچنان بالاست. بنابراین، برای سایر کشورهای در حال توسعه با باروری بالا، به‌ویژه کشورهای اسلامی، بسیار مهم است که بدانند چه عواملی باعث چنین کاهش سریع باروری در ایران شده است. سه شاخص تعیین‌کننده نزدیک در ایران، شباهت چشمگیری به وضعیت معمول در جوامع توسعه‌یافته دارند. اثر بازدارنده ترکیبی این

سه عامل اصلی در ایران، ۱۲٫۷ درصد قوی تر از کشورهای توسعه یافته است (۰٫۱۵ در مقابل ۰٫۱۳۱). این شکاف کوچک عمدتاً به تفاوت‌های مشاهده شده در شاخص‌های مربوط به پیشگیری بین ایران و کشورهای توسعه یافته برمی‌گردد (Erfani & Mcquillan, 2008, p.16).

برخی کشورها ملت خود را یک خانواده می‌بینند و به دنبال احیای گذشته شکوفای خود هستند و زنان را تشویق به ماندن در خانه و تربیت کودکان می‌کنند و مخالف سقط جنین برای اعضای گروه قومی خود هستند. حتی در اسرائیل و فرانسه، رومانی، سنگاپور و کشورهای اروپایی، مقرری ماهانه کودکان وجود دارد. البته اسرائیل، مسلمانان و دروزی‌ها را از سیاست تشویق فرزندآوری محروم ساخته است. ایدئولوژی ملی‌گرایی و قومی در اسرائیل و برخی از کشورهای اروپایی بر نقش زنان به مثابه مادر و ستون خانه تاکید دارد و ایده زنان به مثابه کارگران و سازندگان ملت در کنار مکلف ساختن زنان جهت بازتولید و تکثیر جمعیت یهود در اسرائیل نیز به شدت تبلیغ می‌شود. دسترسی زنان اسرائیلی به امکانات سقط جنین و وسایل ضدبارداری منع مذهبی و ملی‌گرایی دارد (Yishai, 1993). در طول تاریخ ابعاد کمی انسانی و جمعیت زیاد برای دفاع و آبادانی کشور اهمیت فراوان‌تری داشته و نوعی امتیاز و پایه قدرت و امنیت محسوب می‌شده است. «یکی از علل شکست کویت و اشغال کامل آن توسط عراق را کمی جمعیت و وسعت آن می‌داند و معتقد است در مورد جنگ ایران و عراق یکی از دلایل موفقیت‌های ما، جمعیت نسبتاً زیاد کشور و آمادگی دفاع همگانی بود» (Sarami, 2011, pp. 1-4).

در فرانسه، ژیسکاردستن^۳ از مقامات ارشد فرانسه می‌گوید: «آینده زیستی جامعه ما، کودکان و نوه‌های ما بستگی به خانواده دارد. اگر خانواده نتواند کارکرد زیستی تداوم حیات جمعیت فرانسه را تامین کند و اگر تعداد فرزندان که متولد می‌شوند نتواند به اندازه کافی جایگزین جمعیت مسن و سالخورده شود، کشور ما ضعیف و سست می‌شود و می‌میرد». ژاک شیران، رئیس فرانسه اصطلاح ملی‌اروپایی را مطرح می‌کند و معتقد است که: «در اصطلاح جمعیت شناختی، اروپا در حال متلاشی شدن و نابودی است. بیست سال آینده، کشورهای ما خالی از سکنه اروپایی خواهد شد مهم نیست قدرت تکنولوژیکی ما چقدر است ما قادر به استفاده از آن نخواهیم بود. این یک مسئله مهمی است که فرانسه به آن توجه کافی نکرده است» (King, 2002, p. 7).

یکی از ابعاد مهم خانواده‌های دارای اولاد و فرزند بیشتر این است که ضمن اینکه از نظر اقتصادی و پیشرفت اجتماعی موفق هستند و عمدتاً از نظر پیشرفت اجتماعی و اقتصادی هم استقلال مالی و خودکفایی خیلی خوبی دارند میل به فداکاری و دفاع از کشور در چنین خانواده‌هایی نیز بسیار زیاد است. در جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران، خیلی از رزمندگان ما از خانواده‌های گسترده بودند لذا در صورتی که خانواده‌های بزرگ به خانواده با فرزندان کم تبدیل شوند امکان تامین نیروی فعال در عرصه دفاعی و اقتصادی بسیار کاهش می‌یابد و از این نظر یک چالش و تهدید مهمی برای امنیت ملی کشور محسوب می‌شود.

3. Giscard d'Estaing

نتیجه گیری

برای بقای جمعیت، باید به این نرخ‌های پایین باروری که تقریباً کمتر از ده درصد توان بروری طبیعی است توجه کرد چون این نرخ باروری، از نرخ و سطح جایگزینی خیلی پایین‌تر است. سیاست‌های اجتماعی نظیر دادن مرخصی به والدین، یارانه فرزندآوری، وام‌های فرزندآوری و دادن مسکن و سهام به خانواده‌ها و فرزندان متولد شده بسیار مفید است اما کافی نیست و باید در زمینه تقویت ارزشها، نگرشها و سبک زندگی والدین و نسل جوان اقدامات و برنامه‌های مناسبی تدوین و اجرا کرد. مهاجرت و مهاجرین هم مشکلات فرهنگی خود را دارد و به مرور آنها نیز خود را با فرهنگ جدید هماهنگ می‌شود. البته کاهش جمعیت مولد در اروپا و کشورهای سرمایه‌داری به نفع کشورهای درحال توسعه است چون هم فرصتهای شغلی خوبی برای مهاجران فراهم می‌شود و هم زمینه نفوذ فرهنگ کشورهای اسلامی در این قاره فراهم می‌گردد و زمینه تعامل و گفتگو و کاهش تهدیدات و فشارها علیه کشورهای اسلامی در بلندمدت فراهم می‌شود. تا زمانی که اروپا جذابیت ثروت و اشتغال را دارد همچنان مهاجرت هم ادامه می‌یابد.

برای بخشی از مردم ایران و جنوب غرب آسیا و نیز جهان، هدف و دغدغه اصلی، بقا و امنیت و داشتن امنیت شغلی و رفاهی، سرپناه و خانه مناسب و فرزند برای تداوم نسل و تولید است. در عین حال بخشهایی از جامعه و نیز والدین جدید در کنار توجه به این مسائل، دغدغه ابراز وجود شخصی و خودشکوفایی و کیفیت زندگی اولویت اصلی آنهاست و هم به ارزشهای مادی توجه دارند و هم به ارزشهای معنوی مثل معنا و کیفیت زندگی نگاه می‌کنند. البته عده‌ای نیز دنبال سبک و راههای شخصی خودشان هستند و در پی تنوع و رهایی و آزادیهای بیشتر در حوزه سبک زندگی و خانواده هستند یعنی شاهد گسترش خانواده‌های تک فرزندی به دلایل تغییر نگرش فرهنگی و ارزشهای والدین و نیز به دلایل اقتصادی هستیم. خانواده‌های بدون فرزند یا تک فرزندی و هسته‌ای بسیار رواج یافته است. این تمایل در برخی از افراد نیز شکل گرفته است که بدون ازدواج رسمی آزادیهای بیشتری دارند و تصمیم می‌گیرند اصلاً ازدواج نکنند چون به دلایل اقتصادی چشم‌انداز روشنی برای زندگی موفق و با کیفیت نمی‌بینند یا به دلیل تغییر نگرشها و ارزشهای خود دنبال راههای شخصی خود می‌روند دنبال ازدواج نمی‌روند. کلاً این تغییرات در نگرشها و ارزشها و مشکلات اقتصادی باعث شده است ایرانی‌ها دیرتر ازدواج کنند و بعد از ازدواج هم میزان طلاق‌ها افزایش یافته است چون برای خیلی از افراد آزادی فردی و کیفیت زندگی از مسئله بقای نسل و تکثیر چرخه نسل و رسالت الهی تربیت نسل مهم‌تر است. البته امنیت اقتصادی و کیفیت زندگی و تولید نسل همچنان اولویت اصلی مردم است. در هر صورت با توجه به کاهش شدید رشد جمعیت و افزایش میزان طلاق‌ها، ایران یکی از سریع‌ترین نرخهای کاهش جمعیت و گذارهای جمعیتی را تجربه کرده و در این مرحله به سر می‌برد و چنانچه این روند ادامه پیدا کند با همان چالش‌های اقتصادی و جمعیتی و فرهنگی اروپا مواجه می‌شود.

در پژوهش حاضر از منظر اقتصادی، سیاسی و امنیتی به بررسی تاثیر تحولات جمعیتی به خصوص بر امنیت ملی کشور پرداخته شد و تاثیرات احتمالی پیری جمعیت بر امنیتی ملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. مطالعات نشان می‌دهد که از اواخر دهه ۱۴۰۰ جمعیت ایران رو به سوی سالمندی می‌رود و در سال ۱۴۲۰ به مرحله سالمندی جمعیت خواهد رسید

و ایران با سالخوردگی جمعیت روبه‌رو خواهد شد. برخلاف نگاه‌های بدبینانه، رشد جمعیت در جهان سوم و کشورهای اسلامی، خطر قحطی و گرسنگی را گسترش نمی‌دهد و آنچه سبب فقر جهانی و ناامنی سیاسی و اقتصادی شده است تقسیم ناعادلانه تولیدات و اعمال سیاست‌گذاری‌های استعماری و سیاسی عامل اصلی این نابسامانی هستند و کنترل جمعیت در کشورهای اسلامی به خصوص ایران راه‌حل اساسی برای مبارزه با فقر و مشکلات اقتصادی نیست بلکه خود می‌تواند عاملی در توسعه مشکلات داخلی ایران باشد. در بعد اقتصادی، کاهش جمعیت می‌تواند امنیت تولید و رشد اقتصادی کشور را به مخاطره اندازد و سبب رکود، ایستایی و اخلال در تولیدات صنعتی و نوآوری شده و جذب نیروی انسانی خارج از کشور را در پی داشته باشد که این مسئله تبعات فرهنگی و اجتماعی نیز به نوبه خود در پی دارد. در بعد سیاسی، کاهش جمعیت و عدم تعادل در ساختار جمعیت، کشور را با مشکل کمبود نیروی انسانی ماهر، توانا و فعال در بعد دفاعی و مدیریتی مواجه می‌کند و در چنین شرایطی، دولت‌ها در تامین امنیت کشور ناتوان بوده و زمینه رشد افراط-گرایی، ناامنی و واگرایی در کشور و تضعیف همبستگی ملی فراهم می‌شود و ضریب نفوذ و جایگاه سیاسی کشور کاهش می‌یابد. نکته آخر اینکه داشتن رشد جمعیتی مناسب باعث افزایش نوآوری و بهره‌وری می‌شود و رشد اقتصادی را هم به دنبال داشته و امنیت اقتصادی و توسعه پایدار را تامین خواهد کرد. چون نمی‌توان از یک طرف با کاهش شدید جمعیت مواجه بود و از طرف دیگر انتظار افزایش رشد بهره‌وری و نوآوری داشته باشیم چون همه افراد از استعداد نوآوری برخوردار نیستند و نوآوری هم به تحصیلات بالا نیاز دارد.

در واقع شعار فرزند کمتر، زندگی بهتر را باید اینگونه تغییر داد؛ جمعیت کمتر، نوآوری و بهره‌وری کمتر و کاهش افراد مبتکر. البته باید در همه شرایط کیفیت و سلامتی زنان در جوامع اسلامی و خانواده‌ها مورد توجه جدی قرار گیرد. و از الگوی اقتصاد تعاملی در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز استفاده شود و رضایتمندی اقتصادی و آینده روشن و هموار نسلا مورد توجه قرار گیرد. سیاست‌های اقتصادی مشوق تشکیل خانواده، تقویت معیشت مردم و جوانان و فرهنگ اسلامی، سیاست‌های حمایت از زنان و تعادل در کار و زندگی آنان، برنامه‌های فرهنگی و گفت‌وگومان‌ساز، ارتقای سرمایه انسانی می‌تواند به بهبود کیفیت و کمیت جمعیت کشور و کاهش آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی منجر شود. با حذف نابرابری‌های منطقه‌ای و جذب جوانان نخبه و افراد جوان می‌توان تهدید کاهش جمعیت را به یک فرصت تبدیل کرد.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله حامی مالی ندارد.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، نشر و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت شده است.

تعهد کپی‌رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

References

- Abbasi-Shavazi, M. J. (2008). *Education and the world's most rapid fertility decline in Iran* (Interim Report IR-08-010). International Institute for Applied Systems Analysis. (In Persian).
- Afrasiaban, V., & Nourmohamadi, M. (2025). The impact of demographic changes on security dynamics in Iran and Iraq. *International Studies Journal*, 22 (1), 85. (In Persian).
- Allen, G. (1984). *No one dare to call it a conspiracy* (A. K. Hajati, Trans.). Rasa Cultural Services Institute.
- Bongaarts, J. (2008). Fertility transitions in developing countries: Progress or stagnation? *Studies in Family Planning*, 39 (2), 105–110.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4465.2008.00157.x>
- Bookman, Z. (1998). *The demographic struggle for power: The political economy of demographic engineering in the modern world*. Frank Cass.
- Dehghani Firouzabadi, S. (2012). *Foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Samt Publications. (In Persian)
- Elahi, H. (2007). *Understanding the nature and function of imperialism*. Qoqnos Publications. (In Persian)
- Erfani, A., & McQuillan, K. (2008). *Rapid fertility declines in Iran: Analysis of intermediate variables* (Discussion Paper No. 08-01). Population Studies Centre, University of Western Ontario.
- Ezzati, E. (2002). *Geopolitics*. Samt Publications. (In Persian)
- Fathi, E. (2011). *A look at the past, present and future of Iran's population*. Statistics Research Institute. (In Persian)
- Fouladi, M. L. (1997). The fertility transition in Iran. *Population: An English Selection*, 9 191–214. <https://www.jstor.org/stable/2949152>
- Hafeznia, M. (2018). *Political geography of Iran*. Samt Publications. (In Persian)
- Harris, J. M., Roach, B., & Codur, A.-M. (2025). *Population and the environment* (An ECI Teaching Module on Social and Environmental Issues in Economics). Boston University.
- Khan, H. T. A., Hussein, S., & Deane, J. (2017). Nexus between demographic change and elderly care need in the Gulf Cooperation Council (GCC) countries: Some policy implications. *Ageing International*, 42 (4), 466–482.
<https://doi.org/10.1007/s12126-017-9303-9>
- King, L. (2002). Demographic trends, pronatalism, and nationalist ideologies in the late twentieth century. *Ethnic and Racial Studies*, 25 (3), 367–380.
- Lesthaeghe, R. J. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111 (51), 18112–18115. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>
- Lutz, W., Crespo Cuaresma, J., & Sanderson, W. (2008). The demography of educational attainment and economic growth. *Science*, 319 (5866), 1047–1048.
<https://doi.org/10.1126/science.1152540>

- Lutz, W., Sanderson, W., & Scherbov, S. (2008). The coming acceleration of global population ageing. *Nature*, 451 (7179), 716–719.
- Merchant, E. (2015). *Prediction and control: Global population, population science, and population politics in the twentieth century*. University of Michigan Press.
- Ministry of Health and Medical Education. (2000). *Iran Demographic and Health Survey (IDHS)*. Ministry of Health and Medical Education. (In Persian)
- Mottaqi, A. (2014). Changes in the demographic structure of the Islamic Republic of Iran: Pathology and side-by-side analysis of security issues. *Human Geography Research*, 47 (3), 557–575. (In Persian)
- Mudd, S. (Ed.). (1964). *The population crisis and the use of world resources*. W. Junk.
- Nichiporuk, B. (2000). *The security dynamics of demographic factors* (MR-1088-WFHF/RF/A). RAND Corporation.
- Ramadan, R. (2011). The Constitutional Revolution and the role of young population growth in it. *Marafat*, 20 (171), 1–5. (In Persian)
- Russell, E. B. A. W. (1964). Population pressure and war. In S. Mudd (Ed.), *The population crisis and the use of world resources* (pp. 1-16). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-94-017-5910-6_1
- Schubnell, H. (1971). Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik. In *Zweite Europäische Bevölkerungskongferenz*. Wiesbaden.
- Sciubba, E. (2011). Exergy-based population dynamics. *Journal of Industrial Ecology*, 15 (2), 172–184.
- Solinger, R. (2016). Bleeding across time: First principles of US population policy. In R. Solinger & M. Nakachi (Eds.), *Reproductive states: Global perspectives on the invention and implementation of population policy* (pp. 1-5). Oxford University Press.
- Statistical Center of Iran. (2000). *Takhmin-e sat va olgou-ye barvari dar Iran: Ba estefade az ravesh-e farzandan-e khod, 1351-1375* [Estimation of fertility level and pattern in Iran: Using the own-children method, 1972–1996].
- The World Bank. (2010). *Fertility declines in the Islamic Republic of Iran 1980–2006: A case study*.
- Vathiq, M. (2006). *Intellectual and philosophical roots of political geography in Islamic teachings* [Doctoral dissertation, University of Tehran]. (In Persian)
- Zubrin, R. (2012). The population control Holocaust. *The New Atlantis*(35), 33-54.